

Beszélgetések Hajnóczy Péterről

II.

NAGY GÁSPÁRRAL

– *Még az eredeti Mozgó hozta le Hajnóczy Péter halálára írott személyes hangú megemlékezését, melyet Ön egy élménnyel, az íróval való első találkozás élményével vezet be. Az Eötvös-klub Hordórára gondolok, ahol „gyér számú drukkerok közt” szorongott, hogy fölfedezze magának a „totál ismeretlen, akkor még csontsovány fiút”.*

– Hajnóczytól olvastam már akkor egy-két írást, ami még az ős-Mozgóban, a nagyalakúban jelent meg, s tetszett nagyon. Mindehhez az érdeklődéshez az is hozzájárult, hogy B. Nagy László mutatta őt be, aki pedig nemigen szokott ilyesmire vállalkozni. '72 októberében volt, s B. Nagy felejthetetlen esszéjét rögtönzött két Hajnóczy-novelláról, a szerzőjüket pedig Sarkadihoz hasonlította. Mindeközben az ünnevelt borzasztó szerényen csak ült, s látszott, hogy tulajdonképpen úgy szakadnak rá ezek a szép szavak, mint egy megkövezés. Nem hiszem, hogy örült neki, inkább nyomasztotta, ami róla elhangzott, főként a hasonlítás Sarkadihoz. De nem tiltakozott ellene, hanem elviselte mindezt. Fel is olvasott valamit, s bennem változatlanul szerény ember benyomását keltette, akinek ugyanakkor az arckifejezésében, a szemeiben valami fantasztikus elszánás volt. Valami, ami úgy áradt ott, hogy megéreztem: most szó szerint egy íróat avatnak, akinek B. Nagy mintegy elővezeti a sorsát. Ő ugyanis azt a végzettségűséget sejtette meg Hajnóczyban az első novellái alapján, amit Sarkadiban is látott, és ami őt sem hagyta nyugodni sohasem. Tehát, hogy nincs más tétünk, mint az egyetlen nyomorult életünk, s az is rámegegy arra, amit el kéne mondani, amit gondolunk: a végső dolgokra. Kísérteties volt, ahogy – a Sarkadihoz hasonlítás mellett – azokat a jó és figyelmeztető szavakat elmondta róla. Most utólag még inkább: egy öngyilkos ember beszél egy szintén öngyilkosságra vagy önsorsrontásra ítélt íróról...

– *Szintén e megemlékezésből látszik, hogy Ön már korán megszerette Hajnóczy Péter műveit, felismerte az író jelentőségét. Ezt a felismerését a kortársakkal való összevetésben is vállalta, mi több: mások ellenében is hitet tett róla – miként a következő idézet is igazolja: „Alig egy éve, amolyan vendéglői esztétizálás vitájában, legújabb prózairodalmunk jeles értőinek gyülekezetében – tökéletes civilként – a most már minimum három kézen számlálандó? nagy tehetségű PÉTEREK közül – B. Nagy jóslatának igazát látva – én Hajnóczyra fogadtam.”*

– Lehet, hogy Hajnóczyval kapcsolatban elfogult vagyok, de változatlanul tartom azt, hogy hozzám mindig is ő állt a legközelebb – ha már ilyen összehasonlítást teszünk a „Péterekkel” (anélkül persze, hogy őt a többiekkel szemben ki akarnánk játszani). Nála ugyanis olyasmit éreztem – amit még a világirodalom nagyjainál is nagyon ritkán érez az ember –, hogy valami fantasztikus tétje van annak, hogy ő egy mondatot jól írjon le, s azok a mondatok egymással is összejöjjenek. Látszott, hogy ott előtte a Himalája, s azt – ha beledöglük is – megmássza. Ezt a fajta elszánást, ezt a fajta erőfeszítést másoknál nem éreztem annyira, s az én választásomba ez is belejárt.

És a témái! Azok szintén igen közel állnak hozzám, mert nagyon is végső és nagyon is keserű dolgokról beszélnek. Ez is alkati kérdés, hogy ki tudja az életnek a habosabb,

---

Az interjú hangfelvétele a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtárában található.

könnyedebb oldalát megfogni — és abból is remekművet csinálni —, és kinek egészen más a világszemlélete. Például én a cseh irodalmat borzasztóan szeretem, mondhatni, a mániákusa vagyok. De mondjuk Hrabalt nagyon szeretve — mert vitathatatlanul fergeteges, lírai prózát művel — sem tartom a dolgok tétjében olyan írónak, mint Kunderát, ugyanis az ő keményebb, kevésbé lírai mondatait jobban célbatalálónak gondolom. És akkor még nem szoltunk a regényszerkesztés tudatosságáról; zenei formáiról, rafinériáiról stb. Ami már magasabb szintű matematika. Ehhez még csak annyit: már az Eötvös-klubban is éreztem, hogy ez az ember nem akármilyen, hogy nála az írás, az szó szerint egyenlő az életével. S hogy a művei mögött valóban egy élet teljes hitele áll, ha úgy tetszik, az ő vére. „Igyatok ebből...” — halljuk a felszólítást.

— *Persze, ettől még lehetne rossz is, hiszen éppen a dilettánsok állítják azt, hogy az életüket, s a vérükkel írják...*

— Igen, csakhogy az ő mondataikon (hogy csupán ezt említsem) nem látszik az a véglegesség, soraik között nem érződik az a dráma, ami Hajnóczynál mindig ott van! Ő ugyanis képes volt olyan feszültséget teremteni a mondatai között, ami másoknál ritkán tapasztalható. Valami megfoghatatlan lüktet ott, amely számomra mindig titkot is hordozott: a szövegeit a kimondhatatlan lengi át, s ezt prózájánál nemigen tapasztalhatni. Másoknál azt mondanám, hogy szépen gördülnek a mondatok, helyén van minden, nyelvilleg is tökéletes, sőt stílusbravúr az egész — csak éppen ez a feszültség, a titok hiányzik... A mondatoknak az a furcsa kapcsolódása, amihez egy bőbeszédű író még odatenne három-négy sort — de Hajnóczy ezt is meg tudta spórolni. És ez óriási adomány, isteni adomány! Azt hiszem, a magyar próza mostani művelői — beleértve a Pétereket is, meg a fiatalabbak vonulatát — éppenséggel ezeket a mondatokat nem tudják megtakarítani.

Persze, mindehhez hozzáadódik a mítosz is: az ő élete, életformája, hogyan élt, milyen volt a szobája, s hogy voltak különös dolgai, meg hogy szótlán volt, vagy időnként szeretett nem szótlán lenni... És az a fejelem, ahogy dolgozott, hiszen nehezen író ember volt. Meg a „kegyetlenség”: ő nem lebegett a vizek fölött, hanem odatette saját magát. *Úszó volt, professzionista, tehát úszott!*

Mi ugyanis a művészeti alkotásokban mindig próbáljuk szépíteni a dolgokat, s benne természetesen magunkat. Művi, erőltetett távolságtartás alakul ki, ami azért van, hogy megóvjuk írói személyiségünket, hogy mi, akik ezt írjuk, jól jöjjünk ki a „kanyarból”. Hajnóczy pedig ezekbe a kanyarokba úgy ment bele, hogy azt is tudta, összetört fejjel fog kijönni onnan: mégis belement, mégis leírta, ami benne volt.

— *Vannak-e az életművön belül különösen kedvelt írások, illetve olyanok, amelyek nem nyerték el annyira a tetszését?*

— Említettem, hogy mennyire takarékosan gazdálkodott a papírral. Mégis, a vége felé, utolsó írásaiban, amelyek halála után jelentek meg (s lehet, ő nem is adta volna őket a világ elé), furcsa módon, érzek egy kis bőbeszédűséget. De ami írás életében az ő kezéből kikerült, azokat — főleg az első műveit, a döbbenetes erejű szociográfiáját, illetve a regényt, „A halál kilovagolt Perzsiából”-t egészen kivételesnek tartom. Azt is megvallhatom, hogy az első könyve — mely közel egy időben jelent meg az én bemutatkozó kötetemmel — rám valójában az első szerelem ígézetével hatott. Volt egy nagy zsebű ingem, s mivel „A fűtő” kötet kicsi, bele tudtam tenni. Vittem szívem fölött a Hajnóczy-könyvet, s ha akartam, kivehettem, mint egy igazolványt: én ezt olvasom! Olvastam buszon, olvastam villamoson, ültem kocsmasztalnál vele, hordoztam. Az író, akit nagyon szeretek! Igen, tüntettem a Hajnóczy-írások olvasásával ezerkilencszázhetvenötben.

— *Ha ennyire pozitív a véleménye az életműről, akkor mindenképpen megkérdezem: mi lehet az oka Ön szerint annak, hogy az utóbbi években „prózaírodalmunk jeles értői” mintha kissé elfeledkeztek volna Hajnóczy Péterről? Előfordul nem egyszer, hogy bizony már a felsorolásokból is kifelejtik a nevét...*

— Úgy gondolom, Hajnóczy írásai valóban egy külön vágányt jelentettek. Ő ugyanis

a mondatain túl (amelyeket az előbb méltattam) érzett valami fontosabbat; amit el akart mondani, azt tartotta lényegesnek. Ezért a formai dolgokra, a kísérletezésekre nem is törekedett annyira — főleg úgy nem, mint egy teoretikus. Rendkívüli műgonddal dolgozott, de mégsem ezt az oldalt tartotta a legfontosabbnak, hanem az 'üzenet' —, hogy elcsépelett szóval éljek. (A műgond érzékeltetésére csak egy példát. Amikor a Koszmosznál, ahol akkor dolgoztam, szerkesztettük „A medveölő fia” című antológiát, emlékszem, milyen fantaszti- kusan fontos volt neki, hogy a „Temetés” novellája jól jelenjen meg: még az utolsó pillanatokban is javítgatott rajta.) Szóval ő nem hagyta, hogy bármiféle prózaírói divat, teória, vagy pláne! a kritikusok elvárása befolyásolja. (Mostanában pedig úgy látszik, mintha a kritikusok próbálnának az új prózának diktálni.) Önála elképzelhetetlennek tűnik az író és kritikusa közötti „segítő kapcsolat”, szimbiózis, amiről mostanság oly sokat beszélnek. Nem is szólva arról a sajátos rejtvényfejtő játékról, amelybe az egyik kritikus be van avatva, a másik meg nincs, és amelyikben mindig a beavatott a nyerő. Mert ő tudja (csak a szerzőtől tudhatja), hogyha mondjuk a nyolcadik kilincsnél van egy sárga pötty, akkor az mit jelent. Sajnos, látok kritikai életünkben egyfajta egészségtelen belterjességet. Nagyon színvonalas emberek néha úgy művelik a kritikát, hogy az az érzésem, mintha *le, vagy túl akarnák írni* az írókat is: hisz tudnak ők olyan prózát csinálni, értik már annyira azt! Hajnóczy az ilyet nem viselte, nem tűrte volna el!

— *Kései alkotásában, „A parancs”-ban található egy idézet, melyben Hajnóczy — miután megemlíti, hogy csak a vérről írt írásokat szereti — vélhetően ennek az idegenkedésének ad hangot: „Én gyűlölöm az olvasó naplopókat”. Lehetett esetleg a magatartásában is valami, amivel ezt az ellenérzését kifejezte?*

— Ezt nem tudom. Annyi azonban igaz, hogy vele nem lehetett könnyen kommunikálni, cseverészni. Nagyokat tudott hallgatni, szűkszavú volt, és (ha megszólalt) általában sommásan fejezte ki a véleményét. Szóval őmellette azt a fajta kritikust, amelyik ott ül a szerzővel, s esetleg még befolyásolni is akar a véleményével, a mindentudó bennfentességével, elképzelni sem lehet. Amint már mondtam: ő férfias alkat volt, s amit írt, az is férfias próza. Érthető, hogy ez a fajta „életvitel”, s mű nem túlságosan sokat mérlegel és nem törődik a következményekkel: azzal sem, hogy ez kinek, s miért tetszik, s kinek nem. Talán a széplelkeknek is a pofájába akarta vágni, hogy Én azért is megmutatom, hogy ki vagyok, milyen vagyok: azaz az írásban valójában fölmetszette magát. Akkor is, ha látszólag nagyon távoli dolgokról beszélt, ő abban nagyon benne volt.

Ezt a fajta „vérről írást” nem látom mostanában sehol. Egyik Péternél vagy Lászlónál sem — vagy mondhatunk más keresztneveket is, mert jönnek a legifjabbak, a *Harmadkorosok*, *Nappali Házások* is. Például nagyon szeretem Esterházytól „A szív segédigéi”-t (az megrendít!), Nádistól még mindig „A Bibliá”-t és az „Egy családregény végé”-t, s készséggel elismerem, hogy ők nagyon profi módon tudnak írni — csak éppen az igazi nagy tétet nem látom. Mindehhez persze még az is hozzátartozik, hogy Hajnóczynak — miután már meghalt — van egy fantaszti- kus esélye a többiekkel szemben: ő már nem ronthatja el, nem hígíthatja föl a MŰVET! Tehát, ha úgy tetszik, még ez is érvként szolgálhat az én akkori választásom mai érvényessége mellett. És ez akár elégtétellel is tölthetne el, hiszen abban a kocsmai beszélgetésben (amire idézetével utalt), bizony úgy éreztem, nagy megütközést keltem, amikor kimondtam Hajnóczy nevét. Ami nem csoda, hiszen barátaim akkor más, divatosabb Péterekről beszéltek... Igazságtalan persze nem akarnék lenni. Aki írhat, annak is van esélye. Jöhetnek a valódi remekművek!

— *Azt hiszem, hogy B. Nagy által a bemutatáskor hasonlításképpen említett Sarkadi Imre szintén nem az irodalomtörténészek, s kritikusok kedvence mostanság...*

— Így igaz: nem divat mostanában Sarkadiról beszélni. Pedig, ha vannak is neki gyöngébb művei, mégis önála érezhetni azt, hogy teljes „őrülettel” írt. És az is igaz, hogy a jó Sarkadi nagyon tudott a mondatai között feszültséget, drámát teremteni.

Vagy vegyünk egy másik izgalmas író, egy nagy magyar novellistát, talán a legjobbat az

„Emberavatás” nemzedékéből, a halott Szabó Istvánt — akiről ugyancsak alig-alig beszélünk. Ha valaki megnézi a „Varázslat kertjé”-t, vagy azt az egy-két későbbi novelláskötetét, megállapíthatja, hogy ott az egyik mondat a másikhoz valami furcsa feszültséggel kapcsolódik, s ettől az egész mű különös drámaiságot kap. Amiről nem lehet beszélni, hiszen valójában a mondatok közben, a kihagyások között érezni a zihálást — aztán már kezdődik is a másik mondat. Ehhez jön még az életmódbeli hasonlóság: nála is komoly szerepet játszott az alkohol, s ő is fiatalon ment el. Negyvenöt éves volt!

— *Az előbb — ami a szigorúságot s a mondatok közti sajátos feszültséget, drámaiságot illeti — nekem előszörre Balázs József „Koportos”-a jutott eszembe: annál is inkább, mert ő kortársa is Hajnóczy.*

— Így van: a „Koportos”-ra ugyanez jellemző: a mondatok mögötti csönd, s drámaiság. Ami ráadásul Balásznál teljesen természetes, hiszen ő kiváló dramaturg, forgatókönyv- és drámaíró is egyben. S bizony itt kell megemlíteni, hogy valószínűleg Hajnóczyból nagyszerű filmíró lett volna, hiszen azok a mondatok közti, drámaisággal telt szünetek valójában mind egy-egy „végiggondolható látványt” hordozhatnak a filmes számára. Az ő szigorú vágásai, a különböző kameraállások változtatása (például a „Pókfonál” vagy „A szekér” esetében) tulajdonképpen filmes technikák, s tudjuk, hogy az utolsó korszakában már drámaírással kísérletezett.

— *Megvallom, hogy — mielőtt leültünk volna e beszélgetéshez — átnéztem legújabb, gyűjteményes verskötetét, a „Múlik a jövőnk”-et. Elképzelhetetlennek tartottam ugyanis, hogy ne találjak rokonvonásokat az írásaiban azzal a Hajnóczyval, akihez — emlékezése s iménti szavai tanúsága alapján — oly közel érzi magát. A Helyzetdal, borítékban című versére gondolok, mert úgy érzem, az abban benne foglaltatott helyzetrajz — a budai ivó, az általános manipuláltság állapota, pesszimizmusa — a korra s Hajnóczyra is jellemző generációs életélményt fogalmaz meg. Azt hiszem, elég, ha csak az ötszázassal fizető beszélgetőtárs pincérnek mondott jellegzetes Ady-parafrazisát idézem: „rohadunk a forradalomban”.*

— Az egyezés nyilván nem véletlen, hiszen e verset 80-ban írtam, s a mottó is egy Hajnóczyhoz hasonlóan keménységű költő barátom, Döbrencei Kornél tollából való. A szituáció teljesen Hajnóczyhoz illő, tehát akár ő is ülhett volna ott velem a kocsmában. Amiről szó van, az pedig az akkori magyar valóság — ez általános korosztályi élmény volt —, s amiről beszélünk, annak témája ugyanaz, mint a mi együttműködéseinknek Hajnóczyval a New York-palota liftjében meg a telefonban: hogy nem jól érezzük magunkat, hogy szar ez a világ, a rendszer, amiben élünk!

— *S hogy ebben a képtelen helyzetben igenis jogunk volt, nekünk, „vérző katonáknak, költőknek” — Hajnóczyhoz hasonlóan, ki ezt több késői írásában megcselekedte — „Jézust szívmagasságban, szemből leszólítani”. (Hogy ismét e versből idézzek.) Hisz ez olyan abszurd állapot, hol „A nyelv már nem ad világot, / a világ ad bábeli nyelvszarnokokat, szóterroristákat” —, hogy át is ugorjak azonnal egy másik ’rokon’ költeményre, mely A valóság égető nyelve címet viseli. Nagy Gáspár itt mintha egy világ megromlását — melynek jelképe az a bizonyos, akkor még „évek óta kaszálatlan, kaszáthatatlan” temetőparcella — a nyelv lepusztulásával is érzékeltetné. S bizony megint Hajnóczyra is gondolnunk kell, ki tudatosan nem vett részt e nyelvrontásban, hisz őrá nem jellemzők az itt felrótt „feminin nyafogások”, ő soha nem tartozott e rendszer „tapsalattvalói” közé. Sőt. Műveiben mindig élesen szétválasztja az (itt is aposztrofált) általánosan használt, jelentés nélküli, elidegenedett nyelvet, szembesítve vele saját, lecsupaszított, szikár mondatait. Azt a felvállalni mert valóságot, mellőlvél kapcsolatosan e versben az irodalom, a költészet tűrőképessége is fölvetődik (Czesław Miłosz mottója nyomán). S ez is az Önök között levő rokonság egy másik összetevője talán: soha nem mérlegelték félve, hogy mennyi valóságot, igazat bír el — a hatalom tűrőképességére is oda-odakacsintva — amit írnak: tették, mit szívük, becsületük diktált. Kimondták, ha kellett, e maga emberségét megtagadó világ halálraítéltségét, s ugyanakkor szembenéztek az isteni közömbösség lehetőségével is.*

– Érdekesek az észrevételei, mégpedig azért, mert – be kell valljam – mikor e verseket írtam, nem gondoltam Hajnóczyra. Mégis, tagadhatatlan, hogy bennem ugyanazok a dolgok jönnek föl, mint őbenne, az agyaim kereke hasonlóan jár; ami mögött csak az lehet, hogy én is abban a korszakban nőttem fel, és azonos problémák foglalkoztattak. S bizony lehetséges, ha énbennem nem ez a hasonló életérzés munkálkodik, akkor soha nem írom le róla azokat a megemlékező sorokat. „A valóság égető nyelve” egyébként a Vigiliában jelent meg, a Nagy Temetés előtt, amikor még tényleg füvel benőtt volt a 301-es parcella; három tételben néz szembe a valósággal, s kegyetlenül, egészen Istenig elmegy a perlekedésben. Ahogy hallottam, meg voltak ütözve kissé a szerkesztőségben, hogy én azt írom: istenünk ásitó és közömbös. Igen, ezt gondolom, ezt is gondolom. De azért a közömbösségről, a szörnyű történelem elviseléséről az embert kérdezném meg.

– *Az embert, kinek tartása megőrzését – mint a számára egyedülállóan fontos értékhez való ragaszkodást – kötelességgé írja elő történelmünk. Abban a korban különösen így volt, hisz az általános reményvesztés, elértéktelenedés állapotában csak ez maradhatott még belső kötőerő. S az valóban nem várt öröm, mikor – a személyes jóérzésen kívül – még esetleg máshonnan is igazolást kap az ember. Az Öröknyár: elmúltam 9 éves című, akkoron bátorságáért, szókimondásáért nagy port felvert költeménye hatására, öngizolásként is felfogható utóéletére gondolok...*

– Akkoriban engem sokat szidtak, hogy miért kellett ebben a versemben – Új Forrás, 1984/5 – a számonkérő szavakat olyan egyenesben kimondanom. 1986-ban pedig a Tiszatájat be is tiltották egy másik versem miatt („A fiú naplójából”). Persze, én mindig is azt gondoltam, hogy a szókimondást vállalnom kell. Örülök, ha ennek az értelme kicsit visszaigazolóddott. A 'régi-új' Tiszatáj 1990. júniusi számában közölt Szűrös Mátyás-interjú is ezt erősítette. Tehát számomra – minden retorzió ellenére – igazolóddott: ez a vers valóban annyira az „élére volt akkor állítva”. Már megérte, ha ezáltal Kádár Jánost kényszeríthettem arra, hogy föltegye magának a kérdést: „Ki az áruló, Nagy Imre vagy én?” Nem véletlen, hogy az utolsó, KB előtt tartott összefüggéstelen beszédében is Nagy Imre nevének kimondásától szenvedett, (illetve, hogy ne ejtse ki), s valójában egészen a haláláig ezzel viaskodott. S ha a Tiszatáj betiltásának a pillanatnyi veszteségeken túlnövő erjesztő hatását említtem, azt hiszem, akkor is megérte.

· Szóval létezett, létezik a valóságnak olyan kényszere, ami elől nem lehet elmenni, vállalni kell. Most, hogy ez predestináció vagy inkább alkati kérdés, nem tudom. De az is biztos: valahol itt húzódik egy válaszvonal köztünk meg a más habitusú írók között.

– *Az elmondottak ellenére sem meglepő számomra azonban, hogy Hajnóczy Péter temetésén mégsem ezek a különbségek domináltak. Ahogy a megemlékezésekből kitűnik, alkattól, ízlésvilágtól függetlenül, tényleg a generáció első jelentős halottjának kijáró tisztelet kíséerte őt utolsó útján.*

– A Farkasréti temetőben egy vonalban álltunk a sírnál, éppen Esterházy mellé kerültem. Amikor a pap elkezdte a Miatyánkot, mi Péterrel jó hangosan vele mondtuk. Garai Gábor, aki az idő tájt az írószövetség főtitkára volt, bár nagyon megrendülten állt, hallgatott. Az imádság felénél aztán ő is csatlakozott. Úgy látszik, megérintette valami, s elkezdte önkéntelenül ő is, vagy tán elszégyellte magát, hogy mi olyan hangosan imádkozunk a pappal, nem tudom. Lassan aztán átvette az imát a tömeg, s úgy emlékszem, hogy a temetés végén a Himnuszt is elénekeltük. Azt az együtt mondott imádságot sose felejttem el! S ugyanúgy a nagyon levert csapatot sem, mely ott összejött, hogy kifejezze tiszteletét, s magába nézzen. Szegény, szegény Hajnóczy Péter testvérünk – nélküle lettünk tíz évvel öregebbek.